

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.87.33>**Л. Г. Сергієнко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики і фізики
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

СУЧАСНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ БЕЗ ВІДРИВУ ВІД ВИРОБНИЦТВА

У даній дидактичній та методологічній статті проведений ретельний та обґрунтований аналіз роботи зі студентами, які в силу різних обставин, вимушені працювати на будь-яких видах підприємств нашої держави, включаючи гірничо-добувні, збагачувальні фабрики тощо та здобувати вищу навчальну освіту без відриву від виробництва для підвищення свого власного рейтингу та можливості в майбутньому отримати гідну посаду та матеріальні ресурси.

Актуальність даної тематики сьогодні пояснюється тими факторами, що кількість студентів-заочників у наших (і не тільки) вищих навчальних закладах не зменшується, а навпаки зростає. Метою статті є визначення ролі безвідривного (заочного) навчання в концепції безперервної освіти в наш непростий і неспокійний час, а також диктує нові концептуальні підходи в організації цієї системи освіти. У світі процесу навчання виник новий чинник, який при бурхливому розвитку систем передачі, зберігання та переробки інформації дуже швидко застаріває. Час старіння сучасної інформації становить приблизно 10–15 років. Це призвело до того, що вимоги до освіченості населення у світі докорінно змінилися. Тому логіка соціального та технічного мислення сучасних людей змінюватиметься протягом одного покоління життя і навіть неодноразово.

Як відомо, вирішальним виховним чинником для студентів, які навчаються без відриву від виробництва, є їхнє залучення до сфери освіти, тобто сам спосіб їхнього життя, поєднання роботи та навчання. У дорослої людини загальна поведінкова спрямованість надзвичайно стійка та огорожена захисними мотивами. Якщо його звичайна сфера діяльності виявляється вичерпаною (пізнаною), що не потребує поведінкових рішень та психологічної напруги для оволодіння ситуацією, створюється ілюзія до завершення розвитку особистості.

Якщо говорити про безвідривну систему вищої освіти в цілому, можна дійти невтїшного висновку, що її мета не обмежується підготовкою фахівця вищої кваліфікації. Основне значення безвідривних форм освіти – створення умов формування нової людини. Понад те, вони сприяють розвитку нового типу ставлення до праці. Таким чином, система освіти без відриву від виробництва не є випадковою, майбутнє саме за нею. І саме тому необхідно вивчати усі можливості її вдосконалення, яких, до речі, багато. В цій роботі ми зупинимось на деяких з них.

Ключові слова: дидактика, методологія, специфіка вищої освіти без відриву від виробництва, проблеми дорослої людини.

Постановка проблеми. В сучасних умовах освіта перестає бути лише засобом підготовки людини до майбутньої діяльності. Для мільйонів людей вона стає обов'язковим компонентом їхнього способу життя, входить до структури повсякденної діяльності. У принципі це підриває традиційне уявлення про освіту, як про специфічне, відірване від інших видів діяльності, властиве лише дитячому та юнацькому віку. Однак, такі погляди ще подекуди існують і часто заважають виявити специфіку вищої освіти без відриву від виробництва, розробити адекватні методи роботи, визначити місце заочної освіти в єдиній системі безперервної освіти людини протягом усього її життя (що пропонується сучасним Болонським процесом і є його одним з основних принципів), а отже, керувати процесами її розвитку на основі наукового цілепокладання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція України в Болонський процес покликана сприяти європейській співпраці університетів та усунення перешкод на шляху мобільності студентів та викладачів у межах країн-учасниць Болонського процесу [1, с. 1, 6]. Болонський процес передбачає створення єдиного європейського освітнього та наукового простору. В межах цього простору повинні діяти єдині умови визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що значно збільшить конкурентоздатність європейського ринку праці та освітніх послуг. Найпотужнішим параметром (принципом) Болонського процесу є: «навчання впродовж всього життя!», що повністю співпадає з принципами безперервного навчання [2, с. 13].

Мета статті. Обговорюючи ці проблеми, поборники системи вищої освіти без відриву від виробництва найчастіше прагнуть обґрунтувати життєвість

цих форм навчання їхньою утилітарно-практичною необхідністю. Тим часом, такий емпіричний підхід, як правило, спонукає розглядати лише зовнішні фактори щодо соціального інституту (або університету) безвідривної освіти та факти його соціальної корисності. Тільки зрідка доводиться стикатися з висловлюваннями про те, що люди, які поєднують роботу та навчання, раціонально використовують свій вільний час. Зазвичай їм просто висловлюється співчуття: адже замість того, щоб розважатися, відпочивати, нічого не роблячи, тощо, вони йдуть у вищій навчальний заклад. І, як правило, не надається значення явищу, з традиційних парадоксальних позицій: незважаючи на серйозні труднощі, з якими доводиться стикатися дорослим, які продовжують здобувати освіту без відриву від виробництва, вони не тільки вперто вчаться, але й відчувають почуття глибокого задоволення та радості від того, що це їм вдається робити. З дивовижною завзятістю та оптимізмом більша кількість студентів-заочників долають труднощі, що зустрічаються, при цьому, відрачування з університету сприймають як особисту катастрофу. І якщо з якихось причин їм довелося кинути навчання, багато хто прагне повернутися до нього, а тим самим – до життя, наповненого напругою та тривогами [3, с. 104–109].

Чому це відбувається? Щоб правильно відповісти на це питання, треба проаналізувати процеси розвитку особистості дорослої людини, що і є **метою даної статті**.

Виклад основного матеріалу. Існувала думка, що в умовах, що поліпшуються, особистість дорослої людини природно ставатиме все більш досконалою. Здавалося, що у відповідь на будь-яке поліпшення соціальних умов життя (зростання добробуту, покращення житлових та побутових умов, збільшення вільного часу, розширення можливостей для освіти тощо) особи автоматично повинні відповідати зростанням активності та свідомості.

Однак практика показує, що так відбувається далеко не завжди. Наприклад, у деяких людей умови, що поліпшуються, не тільки не викликають потреби в самовдосконаленні, а навпаки, породжують розвиток прагнення до комфорту та споживання. Більше того, особистість виявляє власні механізми та логіку розвитку, яка за масштабом та специфікою не може синхронно слідувати за загально соціальними змінами.

Що ж дає особистості процес навчання? Як пов'язані між собою її розвиток та діяльність? Яка виховна роль процесу навчання? І чи можна взагалі говорити про розвиток особистості дорослої людини?

Проте дослідження показали, що особистість дорослої людини розвивається й, більше того, потребує постійного розвитку. Ця потреба усвідом-

люється людиною як у перспективі, розширенні умов самореалізації. Якщо людина позбавлена можливості якісно оновлювати свою діяльність, вона переживає кризу розвитку. І тут з'являються суб'єктивні умови на формування таких властивостей особистості, як споживацтво, прихильність до речей тощо [4, с. 8–11].

Неважко зауважити, що освіта без відриву від виробництва якраз і є одним із оптимальних способів якісного оновлення діяльності. Особистість шукає такого оновлення – і знаходить його в такій діяльності, яка змінює весь спосіб життя людини, одночасно збагачує знаннями, розширює кругозір, підвищує професійний рівень, створює більш широкі можливості для позитивного розвитку особистості надалі (службове просування, захист дисертації тощо). І справді, від заочників нерідко можна почути, що навчання викликає відчуття молодості, радості існування. Випускники згадують час навчання, як щасливий період свого життя. Озираючись назад, дивуються тому припливу сил і життєвої енергії, яку викликало навчання, тому, яким чином вдавалося все встигати, яким містким і змістовним був час у цей період. Через кілька років деякі з них намагаються вступити до аспірантури, університету для придбання ще однієї спеціальності.

Цікаво, на наш погляд, і те, що цей ефект «безвідривника» не є властивим лише заочній вищій освіті: схожі відчуття випробовують дорослі люди, які включилися в освіту на будь-якому ступені, в будь-якому віці, – від літньої людини, що студіює буквар до молодого аспіранта, який прагне захистити дисертацію.

У процесі поєднання роботи та навчання формується тип особистості, для якої характерні прагнення до саморозвитку, діловитість, уміння цінувати та організувати час, оптимізм, завзятість у досягненні мети, здатність протистояти споживачеві: заочник хіба що «розсуває» фізичні межі часу найбільш максимально змістовною насиченістю свого життя і відповідно «стискає» час, що відводиться на побутові потреби, бездіяльний відпочинок тощо. І хоча із закінченням вищого навчального закладу тип загальної спрямованості особистості змінюється, від попереднього періоду залишаються знання, досвід, впевненість у своїх силах.

Насамперед, треба сказати кілька слів про вимоги до викладачів, які працюють із заочниками. Дуже суттєво, щоб у системі освіти дорослих людей між викладачем та студентом на відміну від традиційних «суб'єкт-об'єктних» відносин склалися рівноправні «суб'єкт-суб'єктні» відносини, побудовані на взаємній повазі. У тих випадках, коли з якихось причин викладачам не вдається створити такий стиль взаємовідносин із дорослими слухачами, процес навчання не може відбуватися кваліфікаційно на високому рівні.

Принципова особливість безвідривних форм, як відомо, не в тому, що час спілкування викладачів зі студентами тут менший, а терміни навчання збільшено на рік, це не якісні, а кількісні відмінності. Суть якісної специфіки цієї форми освіти в об'єкті, в особистості студента, детермінованої його способом життя, поєднанням роботи та навчання.

Особливістю заочної системи освіти є й те, що студент не «належить» їй нероздільно. Саме специфіка структури діяльності цього студента робить таку форму освіти не тільки відкритою, а й «незахищеною» системою, оскільки відвідуваність занять, можливість участі в сесіях, а отже, і успішність залежать не тільки від зусиль вищого навчального закладу та самого студента, а й від становища справ на виробництві та в сім'ї, а також від ставлення там до самого студента.

Якісна специфіка безвідривних форм освіти обмежує сферу адміністративно-наказових методів роботи зі студентами. Реалістичне осмислення цієї ситуації орієнтує дослідження специфічного механізму включення студента-безвідривника до системи освіти. Результати такого дослідження дозволяють відповісти на запитання: що має робити деканат для того, щоб ефективно керувати якістю підготовки фахівців? За нашими даними, тут зміщуються звичні акценти, та виявляються нові напрямки роботи. Сама не замкнутість системи безвідривної освіти зобов'язує деканати виходити за рамки вищого навчального закладу, активно втручатися в життя, впливати на громадську думку, зміцнювати авторитет цієї форми освіти, підтримувати зв'язок з керівниками підприємств (шахт), знайомити їх із постановами з питань освіти без відриву від виробництва та, використовуючи всі засоби масової інформації, широко пропагувати економічне, соціальне значення безвідривної освіти, її роль у формуванні сучасної людини.

Наприклад, без шкоди для виробництва, лише залежно від зміни ставлення адміністрації до факту поєднання тим чи іншим співробітником роботи та навчання, можна вдвічі скоротити перерушення занять з виробничої необхідності.

У вищих навчальних закладах, які ведуть підготовку заочною формою навчання, необхідно розвивати компенсаторну профілактичну роботу, яка забезпечує оперативне включення студента до навчального процесу після вимушеного пропуску (це, наприклад, обов'язкова наявність у бібліотеці друкованих та електронних конспектів лекцій, методичних рекомендацій щодо виконання

практичних та лабораторних робіт, регулярне проведення консультацій – очно та дистанційно, тощо). Особливо це важливе зараз у сьогодні.

Основним інструментом, що дозволяє успішно здійснювати всі напрямки роботи деканатів, які мають студентів-заочників, на нашу думку, має стати постійний зворотний зв'язок зі студентами. Проте й тут має бути копіювання форм роботи денного відділення. Не можна наголосувати на створенні різних організацій, проведенні зборів тощо – у студентів-безвідривників просто немає на це часу. Набагато доречнішими є регулярні неформалізовані індивідуальні та групові ІТ-бесіди деканів зі студентами та старостами груп, анкетні опитування, експрес-інтерв'ю в TEAMS, ZOOM тощо.

Висновки і пропозиції. В якості резюме треба відмітити, що виявлення та глибокий облік специфіки безвідривної системи вищої освіти дає можливість ректоратам та деканатам, відмовившись від організаційної суєти та галасу, взяти під контроль усі важелі управління якістю навчання, підняти роботу цієї системи на новий якісно більш кращий рівень.

У наші дні стає особливо очевидним, що заочна вища освіта – лише окремих випадок безвідривної освіти людини протягом усього її життя. І справа тут не тільки в тому, що цього вимагає епоха, яка постійно нарощує знання, що ускладнює технологію. Цього потребує, передусім, саморозвиток особистості. Саме тому система безвідривної освіти має бути необмеженою зверху: у перспективі вся система освіти має стати нарівні з розвитком особистості протягом усього життя людини, стимулювати професійний розвиток та творчу діяльність всебічного та гармонійного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Воротилов, О. Болонському процесу – осмислений підхід: Український стандарт і Болонська траєкторія: Чи приживаються нові правила у вищій школі? / О. Воротилов // День. – 2005. – 31 серп. (№ 156). – С. 1, 6.
2. Згуровський М.З. Україна ще має шанс // Дзеркало тижня. – 2005. – 3 черв. (№ 20). – С. 13.
3. Спірін О.М. Методологічні засади розвитку сучасних систем вищої освіти/ О.М. Спірін // Вісник Житомирського держ. ун-ту. – 2005 – № 20. – С. 104–109.
4. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 8–11.

Sergienko L. Modern elements of the methodology of improving higher education without separation from production

In this didactic and methodological article, a thorough and well-founded analysis of work with students who, due to various circumstances, are forced to work at any types of enterprises of our state, including mining and

processing plants, etc., and to obtain higher education without separation from production for increasing one's own rating and opportunities to get a decent position and material resources in the future.

The relevance of this topic today is explained by the fact that the number of correspondence students in our (and not only) higher education institutions is not decreasing, but on the contrary is increasing. The purpose of the article is to determine the role of continuous (correspondence) learning in the concept of continuous education in our difficult and turbulent times, and also dictates new conceptual approaches in the organization of this education system. A new factor has emerged in the world of the learning process, which, with the rapid development of information transmission, storage and processing systems, becomes obsolete very quickly. The aging time of modern information is approximately 10–15 years. This led to the fact that the requirements for the education of the population in the world have fundamentally changed. Therefore, the logic of social and technical thinking of modern people will change during one generation of life and even repeatedly.

As you know, the decisive educational factor for students who study without separation from production is their involvement in the field of education, that is, their very way of life, the combination of work and study. In an adult, the general behavioral orientation is extremely stable and surrounded by protective motives. If his usual sphere of activity turns out to be exhausted (known), which does not require behavioral decisions and psychological tension to master the situation, an illusion is created before the completion of personality development.

If we talk about the integral system of higher education as a whole, we can come to the disappointing conclusion that its purpose is not limited to the training of highly qualified specialists. The main importance of integral forms of education is the creation of conditions for the formation of a new person. Moreover, they contribute to the development of a new type of attitude to work. Thus, the education system without separation from production is not accidental, the future lies with it. And that is why it is necessary to study all the possibilities of its improvement, which, by the way, are many. In this work, we will focus on some of them.

Key words: *didactics, methodology, specifics of higher education without separation from production, adult problems.*